

Høringsuttalelse fra Juvente

- Forslag til endringer i alkohollovgivningen

Om Juvente og høringsuttalelsen

Juvente er en ungdomsorganisasjon for, av og med edru ungdom. Vi jobber for fred, solidaritet, menneskeverd og en god ungdomstid, og vi jobber mot rusmiddelproblemer, rasisme og diskriminering. Juvente er en partipolitisk uavhengig og religiøst nøytral ungdomsorganisasjon. Vi har i overkant av 1000 medlemmer mellom 13 og 26 år.

Vi takker for muligheten til å uttale oss om disse lovendringene. En revidering av alkoholloven er etterlengtet og nødvendig, noe som også kommer frem av det utsendte høringsnotatet.

Vi vil i denne uttalelsen konsentrere oss om endringene foreslått/skissert i del 1 og 2 i høringsnotatet – endringer knyttet til maksimaltider for skjenking av alkoholholdig drikk, og kontroll- og reaksjonsbestemmelsene.

Vi ber departementet spesielt vurdere vår uttalelse i forhold til endringer i kontroll- og reaksjonsbestemmelsene, der vi på bakgrunn av forskning på feltet foreslår omfattende endringer som avviker fra departementets forslag.

Maksimaltider for skjenking av alkoholholdig drikk

Vår uttalelse

Juvente gir sin fulle støtte til forslaget om å innskrenke maksimaltiden for alkoholholdig drikk til kl. 02.00.

Erfarings- og forskningsmessig bakgrunn

Over 20 av de 50 største norske kommunene har gjennomført innskrenkninger i skjenketidene de siste årene. Noen eksempler viser en tydelig tendens til færre voldstilfeller etter kutt i skjenketidene:

- I Horten gikk volden ned 20 % etter ett år med stenging 02.00.
- I Tønsberg blir det rapportert om 37 % mindre vold etter 6 måneder med stenging 02.00.
- I Trondheim har volden i Midtbyen (sentrum) blitt redusert med 30 %, og i byen generelt med 20 % i siste kvartal av 2008, etter innføring av skjenkestopp klokka 02.00.
- I Arendal ser man en nedgang i antall ordens- og voldssaker på 33,3 % fra 2007 til 2008, etter skjenketidsreduisering fra klokka 03.00 til 02.00.
- I Fredrikstad, Halden og Sarpsborg melder politiet om mindre vold og uto etter kuttene i skjenketid. Politistatistikk fra Østfold viser at legemskrenkelser har gått ned med hele 21,6 %.

- I Hamar har antall voldstilfeller blitt redusert med 50 % etter reduksjoner i skjenketiden.
- Politiet i Haugesund har laget en prognose som antyder en voldsnedgang på 38 % siden 2007 – hovedsakelig på grunn av kortere skjenketid.

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) oppsummerer internasjonal forskning på feltet med at økte skjenketider gir mer vold, og at kortere skjenking gir mindre vold. SIRUS-forsker Hilde Pape mener at det er tiltak som høyere pris, redusert tilgjengelighet og økt kontroll av salgs- og skjenkesteder som er mest effektive for å redusere alkoholrelatert vold.¹

Kontroll- og reaksjonsbestemmelsene

Det foreligger mye forskning på kontroll av salgs- og skjenkesteder, og overholdelse av alkoholovens bestemmelser. Under presenteres noen sentrale forskningsresultater og problemstillinger, og våre forslag til tiltak.

Erfarings- og forskningsmessig bakgrunn

Forskning på- og kunnskap om ungdoms alkoholforbruk:

Det finnes et omfattende forskningsmateriale om dette temaet. Her oppsummeres kun noen av hovedpunktene.

Norsk ungdoms alkoholforbruk er i stadig endring, og de siste årene har vi sett en positiv utvikling ved at forbruket har sunket, og at debutalderen har steget noe (SIRUS' Russtatistikk-database). Samtidig vet vi at ungdoms alkoholforbruk fører til svært negative konsekvenser både i den aktuelle drikkesituasjonen, og fordi det er en tett kobling mellom et høyt alkoholforbruk i ungdomsårene og tidlig debutalder, og et høyt alkoholforbruk senere i livet.

Eksempelvis nevnes det i rapporten "Farlig Fyll" (Pape og Rossow, 2007) at:

- Blant skoleungdom med en "fuktig" livsstil er de yngste mer utsatt for negative utfall av drikking enn de eldste.
- De yngste som drikker mye har blant annet oftere vært i fylleslagsmål (41 % mot 33 % av de eldre), gjort hærverk (38 % mot 27 %) og skadet seg med vilje (32 % mot 25 %).
- De yngste høykonsumentene har oftere opplevd et bredt spekter av problemer enn de eldste høykonsumentene.
- Promillekjøring og kombinert bruk av alkohol og narkotika, er ikke uvanlig blant ungdom.

Forskning på forholdet mellom skjenket alkohol og vold:

Selv om bare femten prosent av det totale alkoholforbruket i Norge konsumeres på utesteder, finner de fleste alkoholrelaterte voldsepisoder sted i forbindelse med skjenket alkohol. Leif Lenke (1989), forsker ved Kriminologiska Institutionen i Stockholm, har i en

¹ <http://www.sirus.no/internett/alkohol/article/821.html>

studie av 2000 svenske voldslovbrudd funnet at skjenket alkohol gir fem til ti ganger så sterk effekt på voldeligheten som butikkjøpt alkohol.

Forskning på- og kunnskap om hvilke tiltak som begrenser (ungdoms) alkoholbruk:

I boka Alcohol: No Ordinary Commodity (Babor et. al, 2003) oppsummeres hvilke politiske virkemidler som er mest effektive for å begrense alkoholbruk. Restriksjonstiltak i forhold til salg har ifølge denne kunnskapsoppsummeringen god effekt på det generelle konsumet i befolkningen, og aldersgrenser er særlig effektivt i forhold til ungdoms alkoholkonsum.

Samtidig er det rimelig å anta at aldersgrenser kun vil ha en begrenset effekt på alkoholforbruket blant ungdom dersom de ikke overholdes.

Babor et. al. (2003) slår fast at restriksjonstiltakene forutsetter hensiktsmessig håndheving, og i artikkelen "Håndheves aldersgrensen for å få kjøpt alkohol?" (Rossow, Pape og Storvoll, 2007), konkluderer også forskerne blant annet med at "(...) skjerpet håndheving av aldersgrensen hovedsakelig i butikker og på skjenkesteder vil begrense ungdoms tilgang til alkohol".

Forskning på- og kunnskap om overholdelse av alkoholloven og skjenkekontroll:

Forskning på overholdelse av aldersbestemmelser

I artikkelen "Håndheves aldersgrensen for å få kjøpt alkohol?" (Rossow, Pape, og Storvoll, 2007), presenteres en oversikt over andel mindreårig ungdom i ulike aldersgrupper som har forsøkt å kjøpe alkohol på henholdsvis butikker, utesteder og vinmonopol, og hvor stor andel av disse kjøpsforsøkene som har vært "vellykkede".

Totalt for alle aldersgrupper var resultatet som følger:

Butikker: 21,5 % av de spurte hadde forsøkt å kjøpe, 58 % av forsøkene var vellykkede.
Utesteder: 22,8 % av de spurte hadde forsøkt å kjøpe, 80 % av forsøkene var vellykkede.
Vinmonopolet: 4,3 % av de spurte hadde forsøkt å kjøpe, 66 % av forsøkene var vellykkede.

I studien "Old enough for a beer?" (Rossow, Jarlsson og Raitasalo, 2008) brukte forskerne 18-åringene som så unge ut for alderen for å undersøke hvorvidt aldersgrensene for kjøp av alkohol ble overholdt i Norge og Finland. 18-åringene foretok 460 forsøk på å kjøpe øl i monopolutsalg og andre butikker i Finland og Norge. Ungdommene fikk kjøpt øl uten å bli bedt om å vise legitimasjon i nesten halvparten av forsøkene, og sjeldnere i monopolutsalg enn i andre butikker.

I artikkelen "Beruselsens kilder – hvordan ungdom skaffer seg alkohol" (Rossow, Pape og Storvoll, 2005), skriver forskerne om hvordan mindreårig ungdom skaffer seg alkohol. Noen hovedpunkter fra artikkelen er blant annet at mindreårig ungdom i gjennomsnitt hadde skaffet seg alkohol omtrent 11 ganger i løpet av de 12 siste månedene. Kjøp på salgs- eller skjenkesteder sto for til sammen 22 % av antallet ganger de hadde fått tak i drikkevarer. Sammenliknet med 13-15-åringene hadde 16-17-åringene oftere kjøpt alkohol på ordinære salgs- og skjenkesteder. Relativt sett var slike kilder også viktigere for de eldste enn for de yngste tenåringene. Av de mindreårige som drakk alkohol, hadde nesten halvparten kjøpt drikkevarer på ordinære salgs- eller skjenkesteder det siste året.

I artikkelen konkluderer også forskerne med at "Slike funn indikerer at økt kontroll, og trolig også en skjerping av sanksjonene, kan bidra til å redusere salget av alkohol til mindreårige."

Forskning på overskjenking/skjenking til åpenbart påvirket person

I SIRUS' evalueringer av Ansvarlig Vertskap i Bergen (Lauritzen og Baklien, 2007) og Trondheim (Buvik og Baklien, 2006), avdekket forskerne omfattende overskjenking. Studien fra Trondheim påpekte også at alkoholskjenking og servering til mindreårige forekommer i stort omfang i serveringsbransjen. Begge studiene konkluderer med at skjenkestedenes kontroll av gjestene er mangelfull, og i studien fra Bergen konkluderes det også med at "(...) Kursingen må følges av en effektiv håndheving av lovverket i form av mer og bedre kontroll, og sanksjonering av lovbrudd (...)". Disse rapportene avdekker store mangler i kommunenes skjenkekontroll. Dette tydeliggjør behovet for hyppigere kontroller, bedrede kontrollrutiner og sanksjonering ved lovbrudd, både i forhold til overskjenking og skjenking/salg til mindreårige.

Forskning på salgs- og skjenkekontroll

I rapporten "Kommunenes forvaltning av alkoholloven 2009" (Skjælaaen, 2009) finner vi konkrete tall for avdekkede overtredelser på salgs- og skjenkesteder, og inndragninger av bevillinger. Denne viser at:

- I 2008 ble det avdekket 890 overtredelser på skjenkesteder og 165 overtredelser på salgssteder.
- I 2008 ble det inndratt 120 skjenkebevillinger og 30 salgsbevillinger.
- Det vil si at 18 % av overtredelsene knyttet til salgsbevillingene og 13 % av overtredelsene knyttet til skjenkebevillingene, førte til inndragelse.
- Andelen i 2007 var henholdsvis 19 og 25 %, hvilket innebærer at andelen av overtredelsene som førte til inndragelse av skjenkebevilling, nesten ble halvert fra 2007 til 2008.

I de fleste kommuner er det politiske organer (kommunestyre/formannskap/byråd) som fatter vedtak om inndragelse av salgs- og skjenkebevillinger.

To studier av salgs- og skjenkekontroll i henholdsvis Skien og Porsgrunn og Bamble, (begge: Bryn, 2009) ble gjennomført av Borgestadklinikken Kompetansesenter i forbindelse med Helsedirektoratets kontrollprosjekt i 2009.

Begge disse rapportene avdekker store mangler i kommunenes kontroller av salgs- og skjenkesteder – både i forhold til lovens minimumskrav til antall kontroller, og kontrollenes kvalitet (kontrollrutiner og oppfølging). Siden 2004 var det avdekket svært få brudd på alkoholloven i de tre kommunene, og kun et mindretall av disse hadde ført til inndragelse av bevilling. Rapportene konkluderer blant annet med et behov for skjerpede kontrollrutiner og bedre opplæring av kontrollørene – både i forhold til kontrollrutiner og rapportskrivning.

I en stor kampanje i 2003 avdekket Oslo Kommune at salg av alkohol til mindreårige er langt mer utbredt enn de fryktet. Spaning over lang tid både fra politiet og Næringssetatens kontrollører avslørte at åtte Oslo-butikker solgte alkohol til mindreårige. Det har ikke lyktes Juvente å finne noen rapport fra denne aksjonen før høringsfristen, men noe mer informasjon kan leses på nettstedet forebygging.no.²

² http://www.forebygging.no/fhp/d_nyhet/cf/hApp_201/hPKey_526/hParent_37/hDKey_1

Vår vurdering

Kommunenes viktigste virkemiddel for å sikre at aldersgrensene overholdes og at personer ikke skjenkes overstadig beruset er anledningen til å inndra bevillinger dersom kontrollene avdekker brudd på alkoholloven.

Det er rimelig å anta at inndragelse av bevillinger ved avdekkede brudd på alkoholloven vil ha en preventiv effekt i forhold til salg/skjenking til mindreårige og overskjenking.

Den nevnte forskningen gir til sammen et bilde som tydelig viser at overskjenking og skjenking/salg til mindreårige skjer i stort omfang, og med svært negative konsekvenser i forhold til helse, voldskriminalitet osv. Den viser også at kontrollene som gjennomføres i dag er mangelfulle, og at politikere i liten grad er villige til å inndra bevillinger på grunn av avdekkede lovbrudd.

Årsakene til at få bevillinger blir inndratt kan oppsummeres slik:

- Få kontroller
- Mangelfulle kontrollrutiner (i forhold til tidspunkter, varighet osv)
- Dårlig opplæring av kontrollører
- Mangelfulle rapporter fra kontrollene
- Manglende vilje til å inndra bevillinger ved lovbrudd

Vi mener at minimumskravet til antall kontroller er for lavt. Det er liten sannsynlighet for at lovbrudd blir avdekket dersom det gjennomføres 3 kontroller årlig på et skjenkested. Kommunene har mulighet til å fordele kontrollene mellom steder slik at noen bevillinger kontrolleres oftere enn andre, men i små kommuner med få salgs- og skjenkebevillinger har dette liten effekt. Kommunene har også mulighet til å gjennomføre flere kontroller enn minimumskravet, men dette er det få kommuner som gjør. Snarere er det mange kommuner som ikke oppfyller lovens minimumskrav til antall kontroller. Konkrete eksempler på slike kommuner er Skedsmo, Bærum og Ullensaker; de tre mest folkerike kommunene i Akershus. Her ble i snitt bare ca. 50 % av de lovpålagte kontrollene utført i 2008. Når kommunene bryter barnevernsloven eller sosialtjenesteloven finnes det en klageinstans innbyggerne kan henvende seg til, saker kan ankes til fylkesmannen, og det kan medføre konsekvenser for kommunen å fortsette lovbruddet. Noen slik ordning finnes per i dag ikke i alkoholloven, og det kan være en viktig årsak til at kommunene nedprioriterer kontrollvirksomheten.

Hvordan kontrollene gjennomføres og hvem som gjennomfører dem varierer svært mye fra kommune til kommune, og som forskningen ovenfor antyder, er kontrollrutinene ofte mangelfulle. Gjennom det pågående "Kontrollprosjektet" samler Helsedirektoratet kunnskap og erfaringer fra kontroller. Disse erfaringene bør danne et grunnlag for retningslinjer for kommunal kontroll av salgs- og skjenkesteder for å sikre tilfredsstillende kvalitet ved gjennomføringen av kontroller.

Kommunenes kontrollører får ofte mangelfull opplæring i forhold til både kontrollrutiner og skriving av juridisk holdbare rapporter fra kontrollene. Helsedirektoratet bidrar til å heve kunnskapsnivået blant kontrollører gjennom prosjektet "Styrking av kommunenes kontroll av salgs- og skjenkebevillinger". Vi mener at dette prosjektet bør videreføres og utvides for å sikre bedre opplæring av kommunale kontrollører. Videre mener vi at det bør innføres en sertifiseringsordning for kommunale kontrollører som stiller krav til kontrollørens kunnskap om kontrollrutiner, alkoholloven og juridiske krav til kontrollrapporter.

Kommunene har i dag full frihet til å avgjøre hvilke sanksjoner som skal gjelde for ulike brudd på alkoholloven, og hvilke sanksjoner som skal iverksettes i hvert enkelt tilfelle. Dette fører til at alvorlige brudd på alkoholloven som overskjenking og skjenking/salg til mindreårige, i mange tilfeller fører til milde sanksjoner – eller ingen sanksjoner i det hele tatt. Det fører også til en svært uforutsigbar og uheldig situasjon for salgs- og skjenkenæringen, da et lovbrudd – eksempelvis skjenking til mindreårige – vil kunne føre til 2-3 ukers inndragning av bevillingen i én kommune, og kun en skriftlig advarsel i en annen.

Det er grunn til å tro at en viktig årsak til at få bevillinger blir inndratt er at lokalpolitikerne velger å overse lovbrudd, eller å kun gi en skriftlig advarsel – dels på grunn av at næringshensyn settes foran hensynet til helse og kriminalitetsbekjempelse, og dels på grunn av press fra næringen og et ønske om å ikke fatte upopulære beslutninger. Vi anbefaler departementet å innføre nasjonale retningslinjer for sanksjoner. Dette vil kunne senke terskelen for å inndra en bevilning ved brudd på alkoholloven, og samtidig gjøre sanksjonene mer forutsigbare for næringen. Slike retningslinjer bør sette anbefalte minimumsgrenser for inndragelse av bevillinger ved ulike brudd på alkoholloven.

I forhold til departementets skisserte prøveordning for umiddelbar inndragelse av bevillinger, ser vi at det i enkelte tilfeller kan være hensiktsmessig med en slik ordning. Spesielt gjelder dette ambulerende skjenkebevillinger – der det i dag ikke finnes noen sanksjonsmuligheter fra kommunenes side, utover å ikke innvilge en søknad om ambulerende bevilning ved en senere anledning. Samtidig ser vi at problemene Departementet ønsker å løse gjennom denne ordningen – at brudd på alkoholloven i liten grad fører til strenge sanksjoner – i stor grad kan løses innenfor rammene av dagens regelverk ved å innføre retningslinjer for sanksjonering, og dermed ”senke terskelen” for å inndra en bevilning over en lengre periode ved alvorlige lovbrudd. Vi vil også bemerke at en ordning tilsvarende det Departementet beskriver trolig ikke vil gjøre det lettere for kommuner å inndra bevillingene, ettersom det å inndra en bevilning på stedet – av hensyn til bransjens rettsikkerhet – vil stille svært strenge krav til kontrollørens kompetanse og kunnskap om alkoholloven, saksbehandling og skriving av juridisk holdbare rapporter. Dette er kompetanse som den ovennevnte forskningen antyder at kontrollørene i liten grad har i dag, noe som også synliggjør behovet for å stille strengere krav til kontrollørens kompetanse. Vi mener altså at en slik ordning i enkelte tilfeller vil kunne virke mot sin hensikt, ved å ”heve terskelen” for å inndra en bevilning.

Juvente støtter departementets vurdering i at kommuner ikke bør tillates å bruke mindreårige i kontrollvirksomhet for å fremprovosere lovbrudd som kan brukes som grunnlag for å inndra en bevilning. Vi vil samtidig bemerke at Juventes egne tester med mindreårige i dagligvarebutikker (og skjenkesteder), der vi har vist at 58 % av butikkene selger alkohol til mindreårige, ikke kan regnes som fremprovosering av lovbrudd, da vi ikke representerer politiet eller andre offentlige myndigheter. Dette bekreftet også Oslo politidistrikt i et brev til oss i 2006. Våre tester er kun ment som et politisk virkemiddel for å bedre kommunenes kontroller av salgs- og skjenkesteder, og er ikke ment å skulle kunne danne grunnlag for en eventuell bevillingsinndragelse.

Våre forslag

På bakgrunn av forskningen og vurderingen ovenfor foreslår vi følgende:

- Minimumskravet til antall kontroller økes fra 3 til 5 i alkoholforskriftens § 9-7, slik at teksten blir som følger:
”[...] Kommunen skal årlig utføre minst fem ganger så mange kontroller som de har salgs- og skjenkesteder.”
- Fylkesmannen gis i oppgave å holde oppsyn med at kommunene overholder lovens minimumskrav til antall kontroller. Fylkesmannen gis også myndighet til å iverksette sanksjoner overfor kommunene dersom lovens minimumskrav ikke overholdes.
- Helsedirektoratet gis i oppdrag å utarbeide retningslinjer for kommunal kontroll av salgs- og skjenkesteder på grunnlag av erfaringene fra ”kontrollprosjektet”.
- Helsedirektoratets prosjekt ”Styrking av kommunenes kontroll av salgs- og skjenkebevillinger” videreføres og utvides for å sikre god opplæring av kontrollører, og det utarbeides en sertifiseringsordning for kommunale salgs- og skjenkekontrollører.

- Det utarbeides klare retningslinjer for reaksjoner ved avdekkede brudd på alkoholloven.
- Det igangsettes en prøveordning der kommunene kan gi salgs- og skjenkekontrollørene kompetanse til å inndra ambulerende skjenkebevillinger på stedet.

Lokale produsenter av alkoholholdige drikkevarer

Vi ser at forslaget fra Departementet om å tillate salg av lokalt produserte alkoholholdige drikker med inntil 4,7 volumprosent alkohol ikke vil føre til dramatiske økninger i alkoholforbruk og alkoholrelaterte problemer i seg selv.

Vi vil samtidig påpeke at den norske restriktive alkoholpolitikken – som har bidratt til at vi i dag har et langt lavere alkoholforbruk i Norge enn i andre land vi kan sammenligne oss med – ikke er basert på enkelttiltak som reguler bruk og omsetning av alkohol, men av et bredt spekter av ulike lover og tiltak som virker sammen og totalt sett bidrar til et lavere forbruk og færre problemer. Vi stiller oss negative til forslaget fra departementet – ikke fordi det i seg selv innebærer store liberaliseringer av alkoholpolitikken, men fordi vi ser at stadige små justeringer i en mer liberal retning, slik som lovendringen departementet foreslår, på sikt vil kunne føre til et høyere totalforbruk.

Dersom ordningen innføres, bør det stilles krav til at produksjonen foregår med lokalt produserte råvarer, da dette utgjør grunnlaget for at ordningen foreslås.

Øvrige forslag i høringsnotatet

I forhold til de øvrige delene av høringsnotatet, stiller vi oss bak høringsuttalelsen til Actis – Rusfeltets samarbeidsorgan.

Adrian Farner Rogne
Leder i Juvente

Vedlegg: Kilder

Forskning:

"Alkohol og våldsbrottslighet. Tidsserieanalyser i komparativt perspektiv", Leif Lenke, i *Alkohol och narkotika* nr 6/7, 1989, s. 44-45.

"Alcohol: No Ordinary Commodity – Research and Public Policy", Babor, Thomas, m.fl. (red.). Oxford University Press (Oxford), 2003.

"Beruselsens kilder – hvordan ungdom skaffer seg alkohol", av Ingeborg Rossow, Hilde Pape, Elisabeth Storvoll, i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* nr 9, 2005:
<http://www.tidsskriftet.no/lts-pdf/pdf2005/1160-2.pdf>

"Farlig Fyll", av Hilde Pape og Ingeborg Rossow, i *Tidsskrift for ungdomsforskning* nr 13, 2007, NOVA (Oslo):
<http://www.ungdomsforskning.no/Download/1-2007/Pape%20og%20Rossow%20TFU%201-2007.pdf>

"Håndheves aldersgrensen for å få kjøpt alkohol?", av Ingeborg Rossow, Hilde Pape, Elisabeth Storvoll, i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* nr 11, 2007:
<http://www.tidsskriftet.no/lts-pdf/pdf2007/1510-2.pdf>

"Kommunenes forvaltning av alkoholloven 2009", av Øystein Skjælaaen, 2009:
<http://www.sirus.no/files/pub/534/Kommunenes%20forvaltning%20av%20alkoholloven%202009.pdf>

"Når kontrollene ikke virker – Om hindringer for god salgs- og skjenkekontroll i Porsgrunn og Bamble", av Mariann Delia Bryn, 2009:
<http://www.borgestadklinikken.no/borgestadklinikken/vedlegg/Porsgrunn-Bamble.pdf>

"Når kontrollene ikke virker – Om hindringer for god salgs- og skjenkekontroll i Skien", av Mariann Delia Bryn, 2009:
<http://www.borgestadklinikken.no/borgestadklinikken/vedlegg/Skien.pdf>

"Old enough for a beer?", av Ingeborg Rossow, Thomas Jarlsson og Kirsimarja Raitasalo, i *Addiction* nr 9, 2008, Blackwell (London)

"Overskjenking i Bergen – En oppfølgingsevaluering av Ansvarlig vertskap i Bergen", av Hege Cecilie Lauritzen og Bergljot Baklien, 2007:
<http://www.sirus.no/files/pub/365/sirusrap.5.07.pdf>

"Skal det være noe mer før vi stenger? – Evaluering av Ansvarlig Vertskap i Trondheim", av Kristin V. Buvik og Bergljot Baklien, 2006:
<http://www.sirus.no/files/pub/310/sirusrap.4.06.pdf>

Politiets statistikk for voldsreduksjon:

Horten: <http://www.gjengangeren.no/article/20081125/NYHETER/516809762%20>

Trondheim: <http://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article1340755.ece>

http://www.politi.no/portal/page?_pageid=34,49010&_dad=portal&_schema=PORTAL&articles2_mode=details_r&articles2_articleId=96216&articles4_mode=detailsnewsLinks_m&articles4_articleId=96216&articles5_mode=subscribeRelatedArticles&articles5_articleId=96216&articles6_mode=articleRelatedlinks&articles7_mode=articleRelatedarticles&articles6_articleId=96216&uicell=uicell05&navigation3_mode=navBack&navigation2_mode=greyboxtitle&navigation1_selectedItemId=1991&orgUnitId=1771

Tønsberg: <http://tb.no/article/20090310/NYHETER/685739721>

Østfold:

http://www.politi.no/portal/page?_pageid=34,49010&_dad=portal&_schema=PORTAL&articles2_mode=details_r&articles2_articleId=93705&articles4_mode=detailsnewsLinks_m&articles4_articleId=93705&articles5_mode=subscribeRelatedArticles&articles5_articleId=93705&articles6_mode=articleRelatedlinks&articles7_mode=articleRelatedarticles&articles6_articleId=93705&uicell=uicell05&navigation3_mode=navBack&navigation2_mode=greyboxtitle&navigation1_selectedItemId=2080&orgUnitId=1892

Arendal: http://www.fvn.no/lokalt/aust_agder/article630985.ece?servicen=resent_pwd&phone

Hamar: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3226892.ece>

Haugesund: <http://www.h-avis.no/article/20091203/NYHETER/712039999>

